

Nr 199.

Av herr **Lindhagen**, om begränsning av tiden för giltigheten av meddelat tillstånd att överbygga kungsådra m. m.

Den nutida bolagsbildningen är en mäktig hävstång för företagsamhet och ekonomiskt framåtskridande. Men den har också sin baksida, som kan betecknas såsom fruktansvärd. Denna företagsamhet är nämligen enskild. Dess drivfjäder och ideella mål är därför icke att göra människorna lyckliga, utan för att skaffa vinst åt aktieägarna. När en sådan makt såsom ock är förhållandet strävar att bliva herre över både det fasta produktionsmedlet jorden och det rörliga produktionsmedlet penningkapitalet, kan man förstå vilka svårigheter måtte uppstå för det besittningslösa flertalet av folket.

Under sådana förhållanden är det en livsfråga för detta flertal just nu, att staten, som representerar alla, behåller de produktionsmedel var-över densamma förfogar och i all synnerhet sin jordegendom. Under ett århundrade ha de enskilda intressena fått plocka åt sig opåtalat både det ena och det andra av dessa domäner. Det varslar emellertid som om det allmänna rättsmedvetandet nu skulle börja vakna något samt kräva en räfst uti alla dessa mysterier. Statsmakten måste slå vakt om sina gamla domäner och jorddonationer och därvid även söka återviuna vad som obehörigen frångått staten.

Under sådana förhållanden måste det väl anses särdeles obefogat att staten avhänder sig besittningsrätt för all framtid av vad det allmänna ännu har i sin besittning. Ett sådant avhändande i oträngt mål äger rum genom det tillstånd Kungl. Maj:t fortfarande utfärdar för överbyggande av »kungsådra» på evärdelig tid.

Den gamla kungsådran beskrives i den senaste författningen av den 30 december 1880 om jordägares rätt över vattnet å hans grund på följande sätt: »Där kungsådran av ålder varit, skall den fortfarande

lämnas öppen för allmän samfärdsel, för flottning och för fiskens gång eller annat allmänt ändamål, så ock till bevarande av enskild rätt, som av ådran är beroende. Kungsådran skall, så framt den ej är annorledes bestämd, anses framgå i djupaste vattnet och beräknas till en tredjedel av vattendragets bredd vid vanligast förekommande lågt vattenstånd.»

När dispositionsrätten till ett vattenfall i dess helhet tillhör enskilda, köper man hela kraftkällan med stränder och betalar en rund summa utan att klaga. Men finnes kungsådra uti vattnet, då fordras såsom en oundgänglig samhällsangelägenhet, att dess krav väsentligen tillfaller strandköparen såsom god pris bara, varefter presentens värde till sist hamnar icke hos industrien, utan hos dem, som sälja industriaktier på fondmarknaden. Det är detta anspråk kungsådrafågan rör sig om.

Med strandägarens påstådda så kallade lagfästa rätt till vattnet i kungsådra förhåller det sig till en början på det sättet, att den icke kan vid domstol utsökas. Praktiskt taget finns således ingen juridisk rätt. Den myckna juridik, som ödslats och ytterligare ställes i utsikt för detta rättsanspråksbestyrkande, mäktar således under inga omständigheter komma med några gåvor. Den försjunker dessutom i gissningar rörande vad gångna tiders lagstiftare menat. Om de döda ingenting annat än gott, heter det visserligen. Men framfarna lagstiftare ha säkerligen liksom de nutida sällan tänkt eller menat någonting alls utöver vad de uttryckligen nedskrivit.

Någon på moralen grundad rätt för strandägaren kan ännu mindre spåras. Kungsådrans vatten är en produkt av ovanliggande nederbördsområden, och vattenkraftens nutida värde är en skapelse av samhällskonjunkturerna. Strandägaren, gammal eller ny, har intet legitimt krav på en evärdelig present av kungsådrans vattenkraft.

Det är väl därför uti övriga europeiska länder vattnet i allmänhet rättsligen tillhör det allmänna. Vårt kungsådrebegrepps vagga stod också i de tider, då allmänningsrätten och regalrätten hos oss omhögades. Kungsådrans lagfästande kan måhända naturligtast förklaras såsom en kompromiss mellan dessa nya samhällssträvanden och gammal skandinavisk individualistisk rättsuppfattning.

Den enda juridik därför, som här betyder något, är den gamla rättsregeln »*beatus possidens*» eller lycklig den, som har besittningsrätten, och ännu lyckligare givetvis den, vilken, såsom i detta fall är händelsen, fått sig förfoganderätten tillagd genom klar lag. Den lycklige besittningshavaren är här de allmänna intressena. Dessa växla dock med tiderna. Lagen uppräknar några intressen, som gjorde sig gällande

redan då lagen stiftades. Men den förbehåller ock kungsådrens vatten för »annat» allmänt ändamål, således även för kommande tiders nya intressen. Målsmannen för de allmänna intressena är staten. Eller rättare sagt de förra är en integrerande del av staten själv.

Statsmakten har således rätt och plikt att vara med i frågan om utbyggandet av ett vattenfall, där kungsådren finnes. Själva överbyggandet av ådren har därför måst tillåtas genom särskild lagstiftning. Men dessutom har ifrågasatts, att det allmänna skall betinga en arrendeavgift (koncessionsavgift) för upplåtelsen samt vidare att en koncession, som ej bör uppskjutas, dock av den anledningen skall förbindas med en viss ej alltför lång tidsbegränsning. Detta senare ingalunda för att sedan utan vidare återta koncessionen, utan för att få andrum att ordna dessa saker både i ena och andra avseendet. En tidsbegränsning framhålles nu från många industriidkares sida icke vara antaglig. Vid enskilda gemytliga tillfällen undfaller mången dock det medgivandet, att villkoret kanske ej är så farligt. Utåt måste man emellertid föra ett annat tal. Ty nu eller aldrig gäller det.

Man kan ju förstå, att betänksamhet lätt uppstår hos mången inför det obekanta i koncessionens förnyelse. Men även vattenkraftsindustrien får väl räkna med att den står under statsmakterna och får lita till dess avgörande. Vattenbyggare i övriga Europa nödgas i gemen underkasta sig en ganska kort tidsbegränsning i koncession å hela anläggningen. Och då häremot plägar svaras, att förhållandena hos oss äro annorlunda, så måste man spörja sig, vari dessa avgörande olikheter bestå och om statsmakterna hos oss skulle vara mera mindervärdiga än de utländska. Kapitalet är vant att underkasta sig vida större och oberäkneligare risker i konjunkturen, konkurrens och äventyrligheter av olika slag.

En tidsbegränsning är icke heller för våra förhållanden något nytt hugskott bara. Saken har sin förhistoria.

År 1896 beslöt Riksdagen begära förslag till lagstiftning för underlättande av vattenfallens tillgodogörande. Detta skulle avse dels rätt att överbygga kungsådra, dels rätt till expropriation för framdragande av elektriska kraftledningar.

Den förra frågan framlades sedan av regeringen för 1899 års Riksdag, och förslaget innehöll ett medgivande av kungsådrens överbyggande t. o. m. för all framtid. Ingen uppmärksammade då, att ett sådant avhändande av de allmänna intressenas besittningsrätt till kungsådren utan vidare kunde ha sina betänkligheter, och förslaget gick därför omärkt igenom. Hade en framställning emellertid skett, så lider

det inget tvivel, att Andra kammaren på den tiden skulle ha bifallit en tidsbegränsning i själva lagen för att vinna rådrum, och saken skulle ha varit klar och vi skulle kommit från de nuvarande bekymren i ämnet.

Påföljande år, 1900, framlades för Riksdagen det andra begärda förslaget om expropriationsrätt för kraftledningar. Även denna koncession föreslogs av regeringen skola meddelas sökande för evärdelig tid. Då blev emellertid det betänkliga även i ett sådant förslag uppmärksammat, och motion väcktes bland annat, att lagstiftningen borde byggas på koncession endast för vissa tider i sänder samt betalning av en årlig koncessionsavgift. Andra kammaren biföll i huvudsak denna framställning, men Första kammaren avslög den och frågan förföll för den gången.

Regeringen återkom 1902 med ett förslag, som innehöll några förbättringar till jordägarnas förmån, men bibehöll bestämmelserna om evärdelig koncession utan ersättning. Ny framställning gjordes i Andra kammaren av enahanda innehåll som förra gången, och då det blev uppenbart, att Andra kammaren var sinnad att vidhålla sin förra ståndpunkt, åtminstone i frågan om tidsbegränsning, böjde sig slutligen Första kammaren och genom sammanjämkning framkom nu gällande lagstiftning om högst 40-årig koncessionstid för kraftledningar.

Både 1900 och 1902 hade med synnerlig skärpa från såväl regeringens som Första kammarens sida framhållits att en evärdelig koncession vore den oundgängliga förutsättningen för att någon kunde inlåta sig på vattenfallens utbyggande. Men när sedan lagen i alla fall kom med sin tidsbegränsning, så har det visat sig att dessa farhågor icke alls besannats.

Efter dessa erfarenheter och då regeringen trots sin befogenhet ej bland villkoren för koncessioner för överbyggande av kungsådra jämväl upptog åtminstone tidsbegränsning, var det klart, att försummelser 1899 måste bli uppmärksammat och försök till rättelse göras.

När Riksdagen således år 1904 begärde revision av lagstiftningen om vattenrätt, fogades till lagutskottets betänkande en reservation, däri yrkades, att i Riksdagens motivering skulle särskilt påpekas försummelser i fråga om lagstiftningen om kungsådra. »Samma skäl», heter det i reservationen, »som talade för bland annat 1902 års beslut, borde även föranleda, att det allmänna ej för all framtid avhänder sig förfoganderätten över vattenkraften i kungsådra och att även den möjligheten hålles öppen att utarrendering kan ske mot upptagande av en viss avgäld.» I denna reservation instämde bland andra den nuvarande statsministern

Staaff. Förslaget att i motiveringen intaga nämnda förbehåll vann dock ej Riksdagens bifall.

År 1907 väcktes särskilt förslag om tidsbegränsning i själva lagen för överbyggande av kungsådra. Frågan om koncessionsavgift upptogs ej den gången för att icke öka motståndet. Lagutskottet gillade enhälligt tanken, men hemställde, att regeringen måtte anmodas att göra tidsbegränsning av högst 40 år, intill dess ny vattenrättslagstiftning kommit till stånd. Emellertid väckte saken ett oväntat starkt motstånd även i Andra kammaren från industriens talesmän och frågan föll den gången.

År 1909 upprepades framställningen om tidsbegränsningen, dock med den förändringen att medan år 1907 en tidsbegränsning av högst 40 år begärdes, föreslogs nu att »vid meddelande av tillstånd till överbyggnad av kungsådra göres sådan begränsning av tiden för tillståndet, som kan för olika fall anses av förhållandena påkallad». I lagutskottet tillstyrkte sedan sex reservanter från Andra kammaren förslaget, och kammaren antog denna gång förslaget, vilket dock afslogs af Första kammaren.

Det har sedan väckt ett stort uppseende inom industrikretsar, att advokatfiskalen i kammarkollegium Axel Klockhoff i sitt utlåtande förra året över en begärd koncession av överbyggande av kungsådra i Skallböleforsen i Ljungan hemställt om att koncessionen måtte nu till en början ställas på en viss tid eller, såsom han exempelvis föreslog, 75 år. Vattenkraftsföreningen gick i anledning därav till och med in till regeringen med en petition, däri föreningen angrep alla dessa »projekt av kronans ämbetsmän, dessa upprepade anfall mot strandägarens lagfarna rätt till vattnet» samt uttalade hurusom det vore »lyckligt, om dessa kronans ämbetsmän för framtiden ville taga den hänsyn till sagda industri, att de icke genom hugskott onödigtvis försvårade dess tillvaro och utveckling».

Det må häremot erinras, att advokatfiskalens hemställan om en tidsbegränsning icke var värre enastående än att alla vattenbyggare i övriga Europa få underkasta sig den beträffande hela vattendraget, att det hos oss har en förebild i 1902 års lagstiftning om kraftledning, att det uttryckligen år 1904 förordades bland annat av landets nuvarande statsminister, att det enhälligt tillstyrktes av 1907 års lagutskott och att det påyrkades av 1909 års Andra kammares majoritet. Däremot kan med skäl anmärkas mot advokatfiskalens förslag, att en tid av 75 år är ett alldeles för långt provisorium för att vinna det rådrum för frågans definitiva lösning som erfordras. Ifall här som vid elektriska kraftledning fastställts i lagen en koncessionstid av 40

år, skulle det säkert visa sig, att de stora farhågorna skulle även i detta fall utebli. Allra minst kan det inträffa, såsom också hotats, att kapitalet skulle vända sig till utlandet, ty där möter det överallt just dylika korta tidsbegränsningar för koncession på kraftanläggningar.

Då nu emellertid även den nya regeringen avgjort denna sak väsentligen i överensstämmelse med storindustriens och vattenkraftsföreningens önsknings, återstår det för den, som från början stritt för kungsådrans bibehållande såsom en allmän tillhörighet, ingenting annat än att fortsätta med opinionsyttringarna genom fortsatt framläggande liksom även 1904, 1907 och 1909 av de förslag till åtgärder, som erfordras.

Enligt de nuvarande bestämmelserna har regeringen rättighet att stadga tidsbegränsning. Något undantag i detta avseende är icke inrymt uti den allmänna rätt, som är tillagd Konungen att stadga koncessionsvillkor. Det överensstämmer också med själva lagstiftningens anda. Lagutskottet hemställde jämväl 1907 enhälligt, att regeringen måtte begagna sig av en sådan rätt. Av enahanda skäl är regeringen oförhindrad att fastställa en arrendeavgift tills vidare för de stora ekonomiska värden, som genom koncessionen överlämnas.

Vill man emellertid vara fullständigt trygg för att dessa angelägenheter bliva iakttagna av regeringarna, är det ur själva sakens synpunkt tryggast, att dessa koncessionsvillkor uttryckligen uppräknas i själva lagen.

Ett talande exempel på vilka äventyrligheter den obegränsade rätten att överbygga kungsådra kan få i speciella fall innefattar exemplet från Gullspångsälven, där ett bolag fick sådan rätt. Därmed följde ock möjlighet att uppdämma den stora sjön Skagern, varigenom en myckenhet småbönder kring sjöns stränder hotades i sin existens. »Det stora folkkriget kring sjön Skagern», som i följd härav uppstod, har låtit mycket tala om sig. S. Nordström i Höglunda väckte i anledning därav år 1911 en riksdagsmotion, som med en längre motivering förordades av fem reservanter i lagutskottet. Motionen vann ej då Andra kammarens bifall. Men detta »krig» skall nog få betydelsefulla verkningar.

På grund av vad som sålunda anförts, hemställes,

att Riksdagen ville för sin del besluta i 8 § av lagen den 30 december 1880 angående jordägarens rätt över vattnet å hans grund införa uttryckligt stadgande därom, att tillstånd till överbyggnad av kungs-

ådra skall meddelas endast på viss tid ej överstigande 40 år samt en skälig avgift bestämmas för den upplåtta vattenkraften;

eller, om detta ej anses böra bifallas, att Riksdagen ville hos Kungl. Maj:t omedelbarligen anhålla, att vid meddelande av koncession för överbyggande av kungsådra sådana bestämmelser, som ovan sägs, måtte inflyta bland koncessionsvillkoren.

Stockholm den 26 januari 1913.

Carl Lindhagen.